

Az irodalmi hasonmás irodalmi hasonmása?

Személyes hangvételi bekezdések Nyerges Gábor Ádám *Sziránó* című prózakötetéről

Három, az irónia alakzata által erősen áthatott verseskötet és többéves, intenzív költői pálya után Nyerges Gábor Ádám, a fiatal magyar irodalom egyik jeles szerzője novelláskötettel / kisregénnyel jelentkezett. Ez persze korántsem meglepő, hiszen a *Sziránó*¹ címet viselő elbeszélésfüzér darabjai köztudottan nem a semmiből és nem is egyetlen nap alatt születtek, hiszen az elmúlt években többségük – mondhatni, még novellakorukban – megjelent a magyar folyóiratsajtó hasábjain. Nem előzmény nélküli produkcióról, hanem többéves munkáról van tehát szó, mely most végre könyvformát öltött.

Koncepciója szerint a *Sziránó* – miként azt értő fülszövegében Darvasi Ferenc is kiemeli – afféle nemzedék- és iskolaregény, vagy legalábbis annak látszó, azzá összeálló novellafüzér (a műfaji behatárolás nem egyszerű feladat – a kötet alcíme szerint *színfónia*), melynek főszereplője egy általános iskolás éveiben járó kamaszfiú, aki minden bizonnyal a szerző, Nyerges Gábor Ádám alteregója. A helyszín az 1990-es / 2000-es évek Magyarországa, Budapestje, a központi történések pedig olyan események, amelyek erre a korszakra és erre a miliőre jellemzőek (voltak?). Mivel jórészt önálló, lazán összefüggő történetek füzére alkotja a könyvet, aligha volna érdemes megkísérelni összefoglalni a (klasszikus értelemben nem létező?) cselekményt, sokkal inkább érdemes jellemezni azt az atmoszférát és nézőpontrendszert, amelyben / amelyből a *Sziránó* íródott.

Először is, miért pont Sziránó? – így, magyaros, fonetikus átírással –, miért is lesz egy általános iskolás kiskamasznak az alteregója a rendszerváltás utáni Magyarországon az egyébként a valóságban is élt, ám Edmond Rostand róla írott újromantikus drámája nyomán világirodalmi alakká emelkedett, tragikomikusan nagyorrú, XVII. századi francia költő és párbajhős, Cyrano de Bergerac? A választ erre a kötet egyik bemutató estjén maga a szerző adta meg. Az elbeszélésfüzér mottójául a francia drámahős ismert mondatát választotta, mely egyébként nem a kötet szennycímlapján, hanem kissé hátrébb, a 11. oldalon szerepel: „*Mert magamat kigúnyolom, ha kell, / De hogy más mondja, azt nem tűröm el!*”. Mindennek a kulcsa tehát, s nem csupán Nyerges költészetében, de prózájában is az irónia, azon belül is

¹ Hivatkozott kiadás: NYERGES Gábor Ádám, *Sziránó*, Budapest, Fialal Írók Szövetsége, 2013.

főként a fanyar önirónia. A szám szerint huszonnyolc rövid, olykor önállósuló, olykor egymásra előre- és visszautaló elbeszélés / fejezet hangvétele a főszereplőt érő negatív tapasztalatok tömkelege ellenére – hiszen kit ne érnének negatív tapasztalatok, fájdalmas csalódások általános iskolás gyerekként – alapvetően pozitív, derűs. A konfliktushelyzetek nem annyira drámaiak, legalábbis a prózakötet nyelvezetén keresztül eléri, hogy a mindenkori olvasó számára ne tűnjenek olyan végzetesnek, még ha a főszereplő számára azok is. A tétek persze látszólag jóval kisebbek és komolytalanabbak, mint a felnőttek véresen komoly és könyörtelen világában, a főhős perspektívájából szemlélve mégis elnyerik a maguk súlyát. Személyes konfliktusok barátokkal, osztálytársakkal, vagy éppen kollektív ellentétek fiúk és lányok, diákok és tanárok között – a maguk kontextusában, a maguk idejében, légyen is a főszereplő a külső szemlélő nézőpontjából bármennyire védett helyzetben, adott esetben halálosan komolynak és vérre menőnek hatnak, ám az esetek nagy részében persze korántsem megoldhatatlanok. S valahogy mintha jelen lenne e történetekben valami emberen túli gondviselés is, hiszen Sziránó minden negatív helyzetből szinte sértetlenül, sőt, olykor számára kedvező módon, győztesen kerül ki, erre pedig látszólag nincs is logikus magyarázat. A szereplő valahogy egyedi konfliktuskezelő képességgel rendelkezik, olvashatnánk ki a különböző általános iskolás bonyodalmakat a maguk ironikus komolyságában elénk táró történetekből – elég, ha például az osztályfőnök Vivien néni és az osztály fiú tagjainak nagy konfliktusát és szinte drámai szócsatáját említjük. Mondhatnánk, talán egy kis túlzással, de a *kissrác* már ilyen fiatalon is remek diplomatának bizonyul. S úgy vélem, itt találjuk meg a megoldást arra a kérdésre, miként tud úrrá lenni egy látszólag tapasztalatlan és meglehetősen éretlen kamaszfiú a számára igenis nagy kihívást, adott esetben komoly traumát jelentő, váratlan élethelyzeteken.

Kitűnik Nyerges Gábor Ádám elbeszéléseiből, hogy alteregója, Sziránó már egészen kis korában is afféle igazi *nagydumás*, aki szinte minden helyzetben képes érvelni, vagy éppenséggel úgymond *rizsázni*, s adott esetben, miként XVI. században élt – Rostand interpretációjában sokkalta drámaibb kontextusban fellépő – irodalmi alteregója, Cyrano de Bergerac is, *magát kigúnyolni, ha kell*. A kis általános iskolás Sziránó maga is nagy párbajhőssé válik az olykor szomorkásan mulatságos történetek folyamán – melyek egyébként, ha mást nem is, de látszólag kronológiai sorrendben követik egymást, ily módon pedig megengedik, hogy feltételezzük az igencsak fiatal főszereplő jellemfejlődését –, csak éppen kevésbé vérre menő, ám számára mindenképpen komoly próbatételeket jelentő duellumait nem karddal vagy törrel, hanem szavakkal vívja meg. Elsődleges fegyvere: a nyelv. Az a nyelv, amelyre az író, jelen esetben az önnön ifjonti énjét újratereztető író – s ezt a

tényt akkor sem hanyagolhatjuk el, ha igyekszünk eltekinteni a referenciális / biografizáló olvasat igencsak nagy korlátokat elénk állító, az értelmezés határait leszűkítő módszerétől is – feltette életét, de legalábbis tollát / klaviatúráját. S itt van az a pont, ahol nem tekinthetünk el a tárgyalt kötet metairrodalmi reflexióitól és attól a tényről, hogy a történetfűzér főszereplője igenis egy élő kortárs író-költő alteregója.

Miként arra ismételtelen csak Darvasi Ferenc utal szokatlanul tömör, lényegre törő fülszövegében, Sziránó nem más, mint „Karinthy Frigyes első számú földi helytartója”, a regény pedig „egyben iskola- és nemzedékregény”. Két elsődleges magyar irodalmi előzménye és kapcsolódási pontja tehát Karinthy *Tanár úr, kérem!*, illetve Ottlik *Iskola a határon* című sokat elemzett, paradigmaticus regényei. No persze mindezt akár Darvasi Ferenc fülszövegének irányítási szempontjai nélkül is érezheti a kellően szenzitív olvasó, ugyanakkor e két nagynak bizonyult, az idő próbáját kiállt irodalmi műhöz mérni egy fiatal kortárs magyar szerző első prózakötetét igencsak jóindulatú laudáció a fülszöveget jegyző irodalmár részéről. Megítélésem szerint – nem csupán az önironikus alaptónus, de szereplők életkora és a történet (általános) iskolai kontextusa miatt is sokkal több köze van Karinthy, mint Ottlik prózakötetéhez, előbbihez viszont egészen konkrét, szándékos intertextuális utalások is kötik. Kissé leegyszerűsítve azt mondhatnánk: Sziránó szinte ugyanolyan *nagydumás* kiskamasz, aki ugyanúgy képes *megmagyarázni a bizonyítványát* bárkinek, mint Karinthy *Tanár úr, kérem!*-ének diákjai. Mint említettem, igazi párbajhőssel van dolgunk, akinek fegyvere persze nem a tör vagy a pisztoly, de még csak nem is az ökle, hanem mindig, minden körülmények között a nyelv. Ez pedig arra is enged következtetni, hogy már a kis – a kötet utalásai szerint a történetek folyamán mondjuk 8-14 éves – Sziránó meglehetősen ifjú kora ellenére is predesztinálva van arra a sorsra, hogy később íróvá, irodalmárra, esetleg valamiféle humánértelmiségivé érjen, s olyan pályát válasszon, ahol elsősorban a neki adatott nyelvi tehetséget használja fel, hogy túléljen és érvényesüljön későbbi élete során. Elég, ha csupán a szerző – ugyancsak egyik kötetbemutató estjén tett – azon kijelentésére gondolunk, mely szerint a *Sziránót* idővel szeretné prózatrilógiává bővíteni, melynek második kötete a főszereplő gimnáziumi éveiről, harmadik pedig az egyetemi tanulmányok és a felnőtté válás éveiről szólna. Persze az, hogy Sziránó, akinek polgári nevét, már van neki ilyen, a regényből egyelőre még hangsúlyozottan nem ismerhetjük meg, végül az életrajzi szerző személyéhez hasonlatos módon a bölcsészkarra nyer-e felvételt, illetve ezzel párhuzamosan maga is íróvá / költővé érik-e, a megfelelő módon kamatoztatva a már kiskamasz korában is megmutakozó, neki adatott verbális kompetenciákat, még kérdéses, a jövő zenéje – de egyúttal mindenképpen a kritikus szubjektív feltételezése is.

Kissé csapongó és olykor-olykor általánosításokba hajló kritikánk vége felé essék végre szó a *Sziránó* című kisregény karakterformálásáról és írói nyelvhasználatának erényeiről, illetve hibáiról is.

A címszereplőn kívül gyakorlatilag mindenki más – diáktársak, kamaszkori szerelmek, rokonok, tanárok – kissé kidolgozatlanak, önálló karakterekként olykor érvénytelennek tűnnek, de legalábbis alakjaik minden körülmények között a címszereplő szemüvegén át értelmeződnek, így önállóságuk is megkérdőjeleződik. Az őt körülvevő világot gyakorlatilag csak Sziránó szemszögéből látjuk – még akkor is, ha az elbeszélés nem egyes szám első személyben szólal meg –, Sziránó maga ellenben halálpontosan, mesterien kidolgozott, élő irodalmi figura. Olykor hiteles, olykor hiteltelen megnyilvánulásokat mutat, csak úgy, mint mi magunk a való életben. Egyszer gyermekhez híven naiv és tapasztalatlan, másszor a legdörzsöltebb felnőttekhez hasonlatos módon cinikus, agyafűrt és céltudatos alak. Ám ettől függetlenül mindig alapvetően jószándékú és jóhiszemű, az a fajta regényhős, aki a benne meglévő egészséges egoizmus mellett azért az esetek többségében embertársaira is igyekszik gondolni, s akit éppen a maga korlátai és esendőségei tesznek emberré. Mindemellett 8-14 éves kamaszfiú léte már-már hihetetlenül koravén, de legalábbis koraérett figura, aki végig hajlamos a nagy igazságok keresésére és a szentenciózus következtetések levonására – erre talán az egyik legjobb példa *A Felültettek Klubja* című fejezet elején olvasható belső monológ-részlet, melyben a főhős a szerelemről elmélkedik, a kötet 91. oldalán:

„Fiatalnak lenni. Az valami olyan, hogy rohangászni a napfényben, nem, nem érdekel, ha giccs, ezt akkor is végig kell gondolni legalább egyszer, rohangászni a napfényben, együtt, sokan és szerelmesen, és nagyokat röhögve egymást fotóztatni, hogy de hülyék és milyen piszkosul is fiatalok (értsd: bohók) vagyunk. Meg különböző helyekre elmenni inni, de aztán nem összehányni magunkat, és aggódni, hogy majd ki hogyan fog hazajutni, meg támogatni azt, amelyik már menni is alig tud, a pórusainkból meg ömlik a cigi és az olcsó pia szaga. Csak bedobunk pár sört, aztán sétálunk a kora nyári, szellős utcákon, ahova odasüt a hold, igen bazmeg, a hold, és nem huggyoznak a lábunk alá a csövesek, igen, na és ha ez kéne annyira, akkor mi van. (...)

Szerelmesnek is kéne lenni, nem csak úgy im meg ám, ahogy az ember kiválaszt egy nőt, aki valamilyen szempontból megfelel, szép vagy okos vagy vonzó, hanem ezek mind együttvéve, igen, határozottan kell, hogy legyen ilyen nő is, csak az istennek nem találkozom vele soha. Valamelyikkel. Mert több is van ilyen, és most nem is arra az egy tökéletesre gondolok, hanem azokra, akik az odáig vezető utat kiadják, akik csak majdnem a társaid, de

míg rájössz, hogy őket miért nem – addig meg is tanulsz szeretni. Na, ezek hol késnek már. Meg úgy egyáltalán, ez az egész hol van már.”

– Itt mintha a megírt perszóna életkorához képest egy kissé túlzottan homlokráncolós, bölcseledőn melodramatikus hangnemben szólalna meg a címszereplő, ami adott esetben kissé hiteltelenné teheti a kötet egészét amúgy átható gyermeki / kamaszfiúi perspektívát. Persze, és ezt azért a legnagyobb írók hasonló, ifjúsági perspektívából megszólaló regényeiről is elmondhatjuk, mindig átüt, hogy jóval idősebb személy írta a művet, mint akinek a nézőpontjából a történet elmesélődik. Épp ezért talán nem is lehetséges száz százalékgig hiteles gyermeki perszónát teremteni – és ezért van az, hogy a világirodalomban még a leghitelesebben megszólaló és megnyilvánuló gyermekszereplők is végső soron nem mások, mint lekicsinyített, irodalmilag kiskorúsított felnőttek, akiknek a nézőpontja csak látszólag különbözik radikálisan a valódi élettapasztalatokkal rendelkező, szinte mindig kellően kisszerű és kellően kiábrándító motivációk által mozgatott felnőttek nézőpontjától. Éppen ezért talán inkább ne is kérjük számon egy első prózakötetes fiatal író gyermeki alteregóján azt, amit a felnőtteknek sem ildomos felróni...

Ami pedig Nyerges prózakötetének írói nyelvhasználatát illeti, megítélésem szerint ez az, ami valójában, ténylegesen élővé teszi és mozgatja a könyvet és annak főszereplőjét. A mű tobzódik a nyelvi regiszterekben, egészen az olykor alpári, ám szellemes '90-es évekbeli diákszlengtől a tényeket megállapító, tárgyilagos elbeszélői stíluson át a legemelkedettebb, már-már patetikus irodalmi nyelvhasználatig, mely helyenként maga is önnön paródiájába fordul át. Megjelenni látszik az a nyelvi fundamentalizmus, mely a kortárs magyar próza jeles képviselői közül mondjuk Zsávolya Zoltán, Darvasi László vagy éppen Esterházy Péter prózai műveiben érezhető. A nyelvi megformáltság és a nyelvvel végezhető játékok tömkelege, a kifejezőkészség határainak feszegetése, az igazi, már-már vonalas posztmodern író szövegalkotási stratégiája ez, aki a referencialitáson és a stabilnak vélt jelentésen túl, vagy éppen azokban kételkedve elsősorban és mindenekfelett a nyelv erejében hisz, s egyúttal ösztönösen a nyelv teremtő erejére bízta magát és irodalmi mondanivalóját. Alapvetően a stílusbravúrok, nyelvi remeklések azok, amelyek igazán élvezetessé, olvasmányossá, s éppen ezért letehetlenné és nehezen feledhetővé teszik a *Sziránó* című elbeszélésfüzért, melyet meglátásom szerint azért enyhe túlzás *nemzedékregénynek* titulálni. Túlzásnak hat, mégpedig azért, mert bár a korszak, amelyben játszódik, bizonyos utalások alapján azonosítható – példának okáért a kosárlabdakártyák csereberélése a '90-es évek általános iskolás diákjaira volt jellemző, s ekkor még kevésbé volt jelen az internet, az információs társadalom, mint a

mai kisdíjakok életében –, kétséges azt állítani, hogy az 1980-as években született generációt összekötné valami olyan közös esemény- és élményrendszer, amely alapján ők egyértelműen egy adott nemzedék tagjaiként azonosíthatnák magukat. Mindez persze egyénekenként elég változó lehet, s ha más nem is, közös tapasztalat lehet a rendszerváltás utáni tíz-tizenöt évben felnőtt, általános iskolai tanulmányait akkor végző generáció számára, hogy a '90-es években még osztálytársadalmi szinten nagyobb reményteliség uralkodott, s még az akkori gyerekek-kamaszok is megtapasztalhattak valamiféle létbiztonságot, pozitív jövő felé mutató perspektívát, ha mást nem, a társadalmi-gazdasági fejlődés illúzióját. Talán erre is kíván utalni az a tendencia, hogy a *Sziránó* történetei bonyodalmaktól és csalódásoktól nem mentesek, ám a szereplők helyzetéről és lehetőségeiről alapvetően mégis pozitív képet festenek.

A kötet jövőbeni fontosságát, jelentőségét itt és most megítélni nem tudjuk. Egy ifjú költő-prózaíró debütáló prózakötetét bármiféle potenciális irodalomtörténeti jelentőséggel felruházni túlzó, már-már felelőtlen gesztus volna a kritikus részéről. Annyi azonban bizonyos, hogy a *Sziránó* című könyv a legifjabb kortárs magyar prózairodalom ígéretes, eredeti, friss hangnemben megszólaló, egy bizonyos generációs élményanyagot többé-kevésbé hitelesen közvetítő, s a mindenkori olvasó számára az (ön)íronia alakzata által mindenfajta élethelyzetet elviselhetőbbé tevő darabja. S itt rekesszük is be mind a laudációt, mind pedig a bírálatot. Mivel egy potenciális prózatrilógia első darabjáról van szó: várjuk a folytatást.